

**'Banners unfurled',
Manchester, 3 april 2000**

Brigitte De Mulder, Amsab

Volkomen onterecht beschouwen vele musea vlaggen als een soort derderangs-objekten. Ze worden vaak stiefmoederlijk behandeld en niet in optimale omstandigheden geconserveerd, om nog maar te zwijgen over de professionele restauratie. Wie zich evenwel verdiept in de kleurrijke wereld van de banistiek, zal al vlug de onschatbare waarde van vlaggen bevestigen. Het zijn schitterende tijdsdocumenten, hulpbronnen die de geschiedenis vanuit een originele invalshoek belichten. Om de Britse vlaggencollectie op te waarderen organiseerde het 'National Museum of Labour History' (NMLH) in Manchester een grootschalig nationaal vlaggenonderzoek in 1998-1999. De resultaten van dit onderzoek waren de aanleiding van de conferentie 'Banners unfurled' op maandag 3 april 2000 in de 'Pump House, People's History Museum' te Manchester. Aan belangstelling ontbrak het zeker niet. Ondanks de barre koude waren ruim 60 deelnemers uit 7 landen aanwezig. De participanten kwamen uit de beroepswereld: conservators, textielrestaurateurs, academici en historici. Allereerst werden de resultaten van het nationaal vlaggenonderzoek voorgesteld en

bediscussieerd, vervolgens kwam meer recente research over de geschiedenis en de interpretatie van vlaggen aan bod. Dit vlaggenonderzoek resulteerde in een overzicht van het aantal vlaggen dat bewaard wordt in de Britse musea. Het historisch en esthetisch belang van deze vlaggen werd onderzocht, alsook de bewaaromstandigheden en de actuele staat waarin ze zich bevinden. Deze informatie zal binnenkort toegankelijk zijn via de nationale databank van Britse vlaggen. Het onderzoek toont aan dat er veel mooie en belangrijke vlaggen zijn, verspreid over vele musea, maar slechts een zeer klein aantal is consulteerbaar en/of te bezichtigen. Om de conservatie, de restauratie en de toegankelijkheid van deze vlaggen te optimaliseren wordt nu gezocht naar fondsen. Totnogtoe werden 2369 vlaggen opgenomen in de databank.

De volgende sprekers en onderwerpen kwamen aan bod:

Banners and Trade Unions,
Lord Garfield Davies

The National Banner Survey,
Sarah Gore and Ruth Stevens (NMLH)

*'Haven't I Seen That Somewhere Before?' -
Where Do Banner Images Come From?*
Annie Ravenhill-Johnson (University of
Central England)

*'Why are There no Chartist Banners?' The
'Missing Link' in 19th Century Banners,*
Nick Mansfield (NMLH - Manchester
University)

The Northern Ireland Banner Project,
Ciaran Cregan

'Keeping Banners Bright' - Practical Advice on

Looking after Banners,
Karen Thompson (Textile Conservation
Centre)

*'Follow the Banner' - Researching Miners'
Banners in Northumberland*,
Hazel Edwards (Tyne and Wear
Museums)

'Russian Banners',
Valeria Nezgovorava (State Central
Museum of Contemporary History of
Russia)

Tijdens het einddebat werd unaniem over-
eengekomen dat gezamenlijke actie drin-
gend nodig is om de conservatie van vlag-
gen in heel Europa te verbeteren. De con-
ferentie werd afgesloten met een rond-
leiding in de 'Textile Conservation Stu-
dio' van het NMLH.

Amsab heeft zelf de zorg over een unieke
vlaggencollectie. 820 Belgische (socialis-
tische) vlaggen zijn momenteel geïnven-
tariseerd. Hiervan worden er 465 in het
Amsab bewaard. Deze bijzonder waarde-
volle verzameling groeit gestaag. Alle vlag-
gen worden professioneel geconserveerd
en eventueel gerestaureerd. Indien er
Europese projecten op touw worden ge-
zet, engageren wij ons dan ook als een
volwaardige deskundige partner.
Wordt (hopelijk) vervolgd.

K
R
O
N
I
E
K

**De derde European Social
Science History
Conference (ESSHC),
Amsterdam, 12-15 april
2000**

Bart De Wilde, Donald Weber, Amsab
Hendrik Defoort, RUG
Björn Rzoska, UFSIA

*Voor de derde keer reeds organiseerde het IISG
de European Social Science History Conference,
een twejaarlijkse conferentie waar onderzoekers,
"geïnteresseerd in het verklaren van historische
fenomenen en gebruik makend van methodes uit
de sociale wetenschappen", elkaar ontmoeten.
Begonnen in 1996 met een vijfhonderdtal
deelnemers groeide de conferentie dit jaar uit tot
een megamanifestatie met zo'n 1200 deelnemers
die gedurende 4 dagen moesten kiezen tussen
ongeveer 175 sessies. Het is een onbegonnen werk
om die allemaal te bespreken. Een aantal
deelnemers maakten ons toch een verslagje over
van de sessies die zij volgden. Een sfeerbeeld...*

**Gender en de kunst van het
postzegelverzamelen**

Het mocht niet ontbreken: de obligate
sessie rond *Women and Consumer Culture*.
Niet dat het onderwerp niet interessant
is, integendeel, maar de jongste jaren is in
dit onderzoeksveld weinig vooruitgang
geboekt. Het was met enigszins slepende
voeten dat we ons aanmeldden voor
deze sessie. De eerste spreekster, Helene
Brembeck, onderhield ons een uur lang
over *The Construction of Motherhood as Con-
sumption Practice in Swedish Daily Press, 1885-*

1935, en bracht wat we verwachtten: niets nieuws, met mooie prentjes erbij.

Chairman Bruno Blondé (UFSIA) had echter een merkwaardige tweede bijdrage in petto. Uit Parijs had zich een antropoloog gemeld, Bjarne Rogan, die zowaar het verband legde tussen postzegelverzamelen en gender culture. Rogan had de studie van deze activiteit, één van de meest massaal beoefende culturele activiteiten ter wereld, aangevat vanuit louter antropologische belangstelling, en was tot de conclusie gekomen dat de genderfactor van beslissende invloed was geweest op de geschiedenis ervan. Ter illustratie gaf hij het voorbeeld van een madame X uit Parijs, die een postzegelverzameling van haar echtgenoot had geërfd. In de buitengewoon rijke collectie is alles volgens de strikte taxonomische principes van de filatelie geordend. Jarenlang vertoont madame X geen belangstelling voor de postzegels. Dan gaat ze er zich toch mee bezighouden, maar negeert de classificatie van wijlen haar echtgenoot. Ze neemt de mooiste exemplaren uit de verzameling en presenteert ze, esthetisch verzorgd, met gordijntjes, of op kartonpapier met allerlei bijpassende postkaarten. Met andere woorden een thematische ordening, uit motieven van esthetiek en spel.

Vanuit dergelijke vaststellingen analyseert Rogan de geschiedenis van het postzegelverzamelen, en herschrijft deze volgens de genderfactor.

- Deze geschiedenis begint in 1840, kort na de uitgave van de eerste postzegel, wanneer 'industriously idle ladies' in Engeland met een 'timbromanie' beginnen. Ze verzamelen grote hoeveelheden postzegels en maken er figuren mee, collages

voor op de schoorsteenmantel, enz.

- 'Philatelic turn' na 1880: mannen gaan interesse vertonen voor de verzamelactiviteit en ontwerpen classificatieschema's en specialisaties volgens vormkenmerken (getande/ongetande postzegels, aantal kleuren...). Filatelie wordt een rationeel verantwoorde hobby en later zelfs een pedagogisch instrument voor jongeren.

- 1903, de 'Golden Age of Postcards'. Verdreven uit het postzegelwezen beginnen dames een nieuwe verzamelhobby. Tussen 1900 en 1920 wordt het verzamelen van postkaarten een ware rage. In 1903 worden wereldwijd zeven miljoen postkaarten verstuurd. In Engeland worden in 1904 verzamelaarscompetities gewonnen door dames met collecties van twintig- tot vijfentwintigduizend postkaarten. Aanvankelijk worden prijzen toegekend volgens de beste decoratie (schikking van kaarten, tafel- en muurversiering...). Naarmate de hobby gesofistikeerder wordt, ontstaat echter ook hier een 'male dominance'.

- Terug naar de postzegels. In de jaren '20 en '30 worden de thematische verzamelingen erg populair: het gaat hier om de zogenaamde 'sidetracks' in de filatelie: verzamelingen opgebouwd volgens soort van onderwerpen (thematisch, topologisch, historisch...) veeleer dan volgens vormkenmerken. Vaak worden deze collecties aangevuld met niet-filatelistische objecten (foto's, kaarten...) om het verhaal te vertellen. De wereld van de klassieke filatelie kant zich hiertegen, maar haalt bakzeil. Begin jaren '50 erkent de klassieke filatelie de sidetracks, tegen het einde van de eeuw zijn deze talrijker dan de collectie postzegels. Echter niet voor-

*De genderfactor zou van beslissende invloed zijn geweest
op de geschiedenis van het postzegelverzamelen*

aleer de klassieke filatelie haar wetten gesteld heeft: de sidetracks mogen toegelaten worden tot de officiële competities, maar enkel als de niet-filatelistische objecten achterwege worden gelaten.

Zo tekent zich een patroon af: de verschillende fasen beginnen als een speelse 'timbromanie', met decoratieve en esthetische bedoelingen en een sterke vrouwelijke aanwezigheid. Later nemen mannen over, en wordt de filatelie een intens beoefende activiteit met een uitgebreide literatuur en met als doel classificatie en eruditie. Bovendien vertoont de wereld van de filatelie een sterke piramidale sociale gelaagdheid. Rogan berekent dat er bijvoorbeeld in Noorwegen meer dan een half miljoen verzamelaars zijn, maar dat slechts vijfduizend lid zijn van een postzegelclub. Daarenboven neemt van de clubleden slechts ongeveer één op vijftig deel aan internationale verzamelaarscompetities. Onderaan de piramide, bij het half miljoen verzamelaars, zien we een quasi-evenwicht tussen 22 procent mannelijke en 15 procent vrouwelijke verzamelaars, maar aan de top van het filateliewereldje zijn vrijwel geen vrouwen te vinden.

Het verzamelen van postzegels komt aldus tevoorschijn als een ideale sociale microkosmos om het ontstaan van geslachtsgebonden evenwichten te bestuderen vanuit een sociaal-culturele invalshoek: vrouwen nemen het initiatief, maar mannelijke waarden gaan het systeem domineren, waardoor vrouwen dan weer uit de boot vallen. De vraag rijst evenwel of de door Rogan gehanteerde geslachtsgebonden waardenverdeling (decoratief = vrouwelijk, classificierend = mannelijk)

zo absoluut is als hij laat uitschijnen, of op haar beurt weer historisch en sociaal medebepaald. Bovendien lijkt deze antropoloog de fout te maken die historici steeds weer de gordijnen injaagt: een te snel en veralgemenend doorlopen van de geschiedenis, met te weinig oog voor historische details en tijdgebonden eigenheden.

(Donald Weber)

Comparatieve geschiedschrijving en andere problemen

Sociale geschiedschrijving en de comparatieve methode, ooit waren het 'brothers in arms'. De sociale geschiedenis zou een 'nieuwe' stroom van geschiedschrijving in gang zetten, zo heette het enkele decennia geleden, en met de vergelijkende methode leek begin jaren '70 de juiste bedding gevonden. Maar dat was natuurlijk vlak voor linguistic turn, postmodernisme en chaostheorie. Hoe verging het de comparatieve methode nog anno 2000? We waren niet de enige met die vraag, want voor de sessie *Problems of Comparative History: National and Transnational History* waren zowat een honderdtal belangstellenden opgedaagd. Ter vergelijking: de meeste andere sessies die we bijwoonden haalden met moeite een tiental aanwezigen. Nu was het feit dat de bekende Duitse historicus Jürgen Kocka op de sprekerslijst stond hier ongetwijfeld niet vreemd aan. Het was overigens opvallend dat er onder de ongeveer twaalfhonderd deelnemers aan het congres verder zo goed als geen 'grote namen' te vinden waren (geen Wallerstein, Beck, Tilly...).

Helaas, organisator Chris Lorenz moest de sessie openen met een pijnlijke mededeling. De twee Duitse genodigden, Kocka en Jürgen Osterhammel, waren verrast geworden door een laattijdige verschuiving in de congresagenda en hadden afgezegd, zodat Lorenz enkel nog twee Nederlandse collega's aan het woord kon laten (die beiden begonnen met te stellen dat ze 'niets van comparatieve geschiedenis afwisten maar door Lorenz gevraagd waren om ook iets te zeggen'). Weliswaar had Kocka in een genereus gebaar alsnog één van zijn jonge assistenten naar Amsterdam gestuurd, die door Lorenz dermate vlot aan de zaal werd voorgesteld dat we u helaas zijn naam moeten onthouden...

De bijeenkomst begon dus onder een slecht gesternte, en dat verbeterde er niet op. Chris Lorenz was zowat de enige die de comparatieve methode nog ondubbelzinnig verdedigde. De naam zal Gentse historici bekend in de oren klinken, want zijn werk *De constructie van het verleden* is al jaren verplichte lectuur in het vak theoretische geschiedenis. Lorenz verdeelt daarin de wereld van historische denkers in positivisten en narrativisten, komt tot de uiteraard onvermijdelijke conclusie dat geen van beide kampen het bij het rechte einde heeft, en presenteert aan het eind van zijn werk - na wat gesleutel aan pseudo-wiskundige formules - een soort veralgemeende comparatieve methode als de ultieme hoop van de geschiedschrijving.

De andere sprekers kwamen minder enthousiast uit de hoek. Peter Boomgaard, een specialist in Aziatische (of in Nederland: Oriëntaalse) geschiedenis, die naar eigen zeggen nog nooit de comparatieve methode gebruikt had, stond nog welwil-

lend tegenover vergelijkingen maar durfde er niet goed aan, want elke keer als er een poging werd gedaan tot oost-west-vergelijkingen regende het beschuldigingen van racisme. Ton Nijhuis staat zeer sceptisch tegenover de comparatieve geschiedschrijving. Hij stelde niet goed te begrijpen waarom van het maken van vergelijkingen - in zijn ogen een doodnormale, dagelijkse handeling van historici - zo nodig een expliciete, op de exacte wetenschappen gemodelleerde 'methodologie' moest gemaakt worden. Bovendien kante hij zich uitdrukkelijk tegen de koppeling die steeds gemaakt werd met de causale analyse, met als argument dat causaliteit ontoereikend is voor verklaringen van complexe historische situaties. Kocka's jonge assistent tenslotte stelde in een overigens erg interessante bijdrage dat iets van de kritiek op de comparatieve methode kon ondervangen worden mits wat creatiever werd omgesprongen met de keuze van de 'units of analysis'. Bij wijze van voorbeeld wees hij op de mogelijkheden tot vergelijking tussen boeren uit Zweden en uit Bulgarije, tussen Oost-Europese landen en Afrikaanse kolonies etc.

Het publiek toonde zich zo mogelijk nog kritischer. Enkele vragen naar de positie van de 'oude' comparatieve methode tegenover recentere methodologische stromingen als linguïsme, postmodernisme etc. bleven op pijnlijke wijze onbeantwoord. Op een bepaald ogenblik viel tijdens de discussie het woord neo-positivisme. Te vrezen valt dat dat wel eens het laatste woord zou kunnen geweest zijn over de comparatieve geschiedschrijving. (Donald Weber)

Culturele waarden en bedrijfsgeschiedenis

De sessie *Personal Qualities of Entrepreneurs and Their Networks* liet een aantal sprekers aan het woord die als het ware water en vuur probeerden te verzoenen. De vraag die aan hen werd voorgelegd was: welke rol spelen culturele waarden en persoonlijke relaties in een economische en ogenschijnlijk aculturele omgeving als een bedrijf?

Vooraf een Britse bijdrage weerhield onze aandacht. Roger Lloyd-Jones en M.J. Lewis, beiden verbonden aan de Sheffield Hallam University, bestudeerden de geschiedenis van de bekende Britse fietsenbouwer Raleigh (verschijnt dit jaar bij Ashgate onder de titel *Raleigh and the British Bicycle Industry: An Economic History and Business History, 1870-1960*). Raleigh evolueerde niet, zo stellen de auteurs vast, volgens de lijnen van Alfred Chandlers hypothese van het 'managerial capitalism'. Ze wijten dit aan de invloed van de persoonlijke waarden van de ondernemer (en spreken dan ook van 'personal capitalism'), en gaan op zoek naar een model dat de rol van culturele waarden in de geschiedenis van een bedrijf kan duiden. Dat vinden ze bij Mats Alvesson en zijn model van organisatiecultuur.

Het model van Alvesson laat de vraag over welke waarden een rol spelen links liggen, en probeert veeleer de effecten van waarden in een schema te vatten. Die mogelijke effecten worden als metaforen weergegeven, op een glijdende schaal van overwegend functioneel tot overwegend disfunctioneel. De volgende vier metaforen worden naar voren geschoven:

- 'Social Glue': de heersende bedrijfswaarden hebben een socialiserende functie, en bezorgen de gemeenschap van werkgevers en werknemers een wij-gevoel ("*Raleigh is één grote familie*")

- 'Compass': ten minste één bedrijfswaarde vindt haar weg tot in de bedrijfsdoelstellingen; de bedrijfsstrategie wordt er gedeeltelijk door medebepaald ("*Raleigh-fietsen zijn er voor het hele gezin*")

- 'Clan': de bedrijfswaarden snijden het bedrijf (vooral de bedrijfstop) af van de buitenwereld ("*Raleigh wordt geleid door Raleigh-boys*")

- 'Sacred Cow': leidende bedrijfswaarden komen op een voetstuk terecht en worden onbespreekbaar, ook als deze het bedrijf als niet langer competitief achterlaten ("*Raleigh-fietsen zijn kwaliteitsfietsen*").

De auteurs analyseren de geschiedenis van de fietsenbouwer volgens bovenstaand model en gaan na op welk moment in de geschiedenis van het bedrijf waarden konden aangetroffen worden die als één of meerdere van bovenstaande metaforen functioneerden. Ze slagen erin cruciale versnellingsmomenten, die met de klassieke economische modellen moeilijk te benaderen waren, in een ander licht te plaatsen.

Andere voorbeelden van culturele waarden in een bedrijfsomgeving kwamen uit Zweden. Pia Göteborg Johansson interviewde een aantal vrouwelijke kleine ondernemers (free-lance journalistes, boetiekuitbaatsters, cafébazinnen...) en probeerde na te gaan of gender een rol speelde in de wijze waarop zij hun bedrijven oprichtten en uitbaatten, met andere woorden of hun entrepreneurschap structureel verschilde van dat van hun manne-

lijke collega's. De betrokken ondernemers bleken meer belang te hechten aan de plaats van hun bedrijf in de directe sociale omgeving, en minder aan ambitie en expansie, maar de deelnemers aan de sessie hadden nogal wat vragen bij de gehanteerde concepten en methoden van het onderzoek.

Patrick Svensson boog zich in zijn paper over een 'hot issue' in de Zweedse sociaal-wetenschappelijke wereld: de vraag of enkel 'persons of rank' een rol gespeeld hadden in de grote enclosure-beweging tussen 1800 en 1880, hetzij of de boeren zelf hadden deelgenomen aan de industrialisering van hun sector. Svensson stelt vast dat boeren inderdaad mede een rol hebben gespeeld, en dat deze groep een uitgesproken cultureel profiel bezat. Het ging met name om geletterde boeren, uit overwegend grotere bedrijven en veeleer afkomstig van de kust dan van het binnenland.

De vraag rijst natuurlijk in hoeverre laatstgenoemde factoren als 'cultureel' kunnen bestempeld worden, en meer in het algemeen wat eigenlijk onder 'persoonlijk' wordt verstaan. Niettemin een vruchtbare en inspirerende sessie.

(Donald Weber)

Political Movements and the Use of the Past.

Als voorzitter en moderator van deze sessie opende Marnix Beyen met een korte uiteenzetting van de krachtlijnen uit zijn recent onderzoek naar de omgang met het verleden in België en Nederland tussen 1938 en 1947. Hij ziet hierin een duidelijke driedeling: vooreerst is er de histo-

riografie, vervolgens het nog steeds moeilijk te definiëren 'collectieve geheugen' en tenslotte de diverse constructivistische discours rond natie en nationalisme. Geldt die laatste categorie exclusief voor nationalisme-onderzoek of is die optie bepaald door het nationale kader waarin Beyen als onderzoeker werkt?

Hoe dit ook zij, in de vier lezingen tijdens deze sessie kwamen die drie componenten, al dan niet verweven, aan bod. Roger Johansson concentreerde zich voornamelijk op het belang van het onderwijs bij de creatie van het collectief geheugen. Hij stelde vast dat de Zweedse leerboeken geschiedenis tot de jaren '70 geen melding maakten van de betoging voor Algemeen Stemrecht te Adalen in 1931. Het betreft hier nochtans de eerste betoging waar het overheidsapparaat sterk repressief optrad. Bovendien wordt 'Adalen' door historici geduid als een keerpunt in de houding van de overheid tegenover allerhande sociale bewegingen. Die afwezigheid tot in de jaren '70 in het leerprogramma geschiedenis is dan ook hoogst verwonderlijk. Het plotse opduiken ervan is dat evenzeer, vooral daar geen enkele onderwijshervorming die ommekeer kan verklaren. Johanssons these intrigeert. Tot de jaren '70 behoefde het prijskaartje dat inherent is aan de sterk uitgebouwde Zweedse welvaartsstaat geen argumentatie. Pas wanneer de crisis van de jaren '70 die welvaartsstaat onder druk zette, voelde men de noodzaak om de strijd die ervoor geleverd werd in de verf te zetten.

De overige drie lezingen handelden elk op hun manier over de legitimerende functie die sociale wetenschappen voor

bepaalde politieke regimes hadden/hebben. James Dow concentreerde zich op de volkskunde in Oostenrijk en hoe die discipline ontstond en groeide onder het Derde Rijk. Hij volgde een aantal individuele onderzoekers maar benadrukte in het algemeen dat op ideologisch vlak de Universiteit van Wenen een broeinest was voor het nationaal-socialistische gedachtgoed. Björn Rzoska en Nico Wouters hadden het vervolgens over de door ons beter gekende Vlaamse casus. Vanuit een prosopografische aanpak gaf Rzoska duidelijk aan dat Belgische folklore en/of Belgische volkskunde in de jaren '30 alle bestaansrecht werd ontzegd ten voordele van haar Vlaamse evenknie. Impliciet benadrukte hij dat het politiek-maatschappelijk gebeuren de wetenschappelijke agenda van vele volkskundigen bepaalde. Blijft uiteraard de vraag of er werkelijk sprake is van een causaal verband en of er niet eerder een soort osmose bestaat tussen de aandachtspunten van het wetenschappelijk onderzoek en de maatschappelijke evolutie.

Uit de analyse van Wouters bleek alvast overduidelijk dat we dergelijke vragen veel makkelijker kunnen stellen en eventueel beantwoorden indien de casus betrekking heeft op het verleden dan wel wanneer onze huidige wetenschappelijke bedrijvigheid het subject van onderzoek is. Wouters maakte de vergelijking tussen de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (EVB) uit de jaren '70 en de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (NEVB) uit 1999. De EVB is 'gekleurd' en als het ware een schoolvoorbeeld van legitimerende geschiedschrijving in de context van de hervormingen van het unitaire België. De NEVB

daarentegen werd voorgesteld als een werkinstrument waarin de balans werd opgemaakt van 25 jaar wetenschappelijk onderzoek omtrent de Vlaamse Beweging. Wij betwijfelen geenszins het cruciale verschil op wetenschappelijk vlak tussen de EVB en de NEVB - denken we maar aan de samenstelling van de respectievelijke redacties. Maar het is wel heel eenvoudig om voor een publiek van hoofdzakelijk niet-Belgen de zaak zo voor te stellen als zou de communautaire problematiek geen invloed meer hebben op een instrument als de NEVB. Alleen al de financiering van een dergelijk project - met daarenboven een verzekerde afzet in de diverse netten van het middelbaar onderwijs in Vlaanderen - doet op zijn minst vermoeden dat ook hier een zekere legitimatie werd gezocht. Een cruciaal verschil is uiteraard dat bij de NEVB die legitimatie niet meer vertrok vanuit de redactie en de auteurs. Blijft evenwel het feit dat de Vlaamse regio binnen het ondertussen gefederaliseerde België nog steeds zoekt naar ankerpunten, naar een eigen geschiedenis. Hoe dan ook, Wouters hield zich keurig aan de opgelegde tijdlimiet (10 minuten) die weinig ruimte liet voor nuance, én benadrukte dat hijzelf medewerker was van de NEVB - hij tekende voor maar liefst 310 artikels. Zijn lezing bewijst dat internationalisering niet altijd een inhoudelijke meerwaarde oplevert. Immers, mocht diezelfde lezing worden overgedaan in Brussel, dan hadden we een boeiend debat gekregen. Voor een publiek van hoofdzakelijk niet-Belgen in Amsterdam roept de rigide scheiding tussen EVB en NEVB weinig of geen vragen op.

(Hendrik Defoort)

The Policeman As Worker Before 1914

Deze sessie had duidelijk een hoog 'inside' gehalte. Dit bleek vooral uit het gedrag van de voorzitter en moderator Haia Shpayer-Makov, die na de lezingen alle tijd voor debat opgebruikte voor het afsteken van een monoloog die steeds verder afdwaalde van het onderwerp. Waren de politieagenten niet alleen op een me-taniveau aanwezig geweest in de zaal, ze zouden haar wellicht onder zachte dwang uitgeleide gedaan hebben. Maar gelukkig waren een aantal lezingen wel interessant. In een algemene inleiding, *The Policeman As Worker: a Comparative Perspective c. 1800-1940*, benadrukte Clive Emsley dat politieagenten even opstandig waren als andere categorieën arbeiders, maar dat ze vaak afweken van andere groepen door hun heel sterke corporatistische neigingen. De meest opvallende vaststelling is wel dat hun beroepsactiviteit, zowel in Frankrijk als in Engeland, voor zo'n 95% bestond uit patrouilleren. De doorsnee-agent kwam vrijwel nooit in aanraking met wat we gebruikelijk onder misdaad catalogeren. De grootste aantrekkingskracht van het beroep lag in de sociale verworvenheden (pensioenregelingen,...). Vervolgens kregen we twee hoogstaande detailanalyses (David Welsh over Hull en Jonathan Dunnage over Bologna) en een rommelige uiteenzetting van Herbert Reinke over het politieberoep in Pruisen vóór 1914. Een opvallende tegenstelling in alle lezingen bestond hierin dat ze allen heel sterk benadrukten dat enerzijds politieagenten zowat het zwaarste aller beroepen uitoefenden, maar dat er anderzijds

vrijwel nooit klachten waren over verloning. Enkel uurroosters waren de inzet van de schaarse sociale conflicten. Voor andere beroepscategorieën lag dat in de negentiende eeuw wel enigszins anders.

Een interessante onderzoeksvraag is uiteraard de band tussen politieagenten en de klassieke arbeidersbeweging, temeer daar politiebronnen voor sociale historici die rond de negentiende eeuw werken een goudmijn aan informatie bevatten. Welsh benadrukte dat van overheidswege tal van sociale voordelen aan het beroep werden gekoppeld om elke identificatie met de arbeidersbeweging te vermijden. Dunnage stelde hetzelfde procédé vast in Italië, maar benadrukte evenzeer dat die vervreemding ook werd gestimuleerd door het feit dat linkse bewegingen een negatieve beeldvorming van het politieapparaat stimuleerden. Die scheiding arbeidersbeweging/politieagenten blijft intrigeren omdat statistisch onderzoek bewijst dat agenten veelal afkomstig waren uit de laagste sociale klassen. Speelt hier ook niet voor een stuk een zich willen afzetten tegen de eigen sociale afkomst een rol? Het bezitten van een zekere autoriteit tegenover sociaal gelijken zal voor tal van agenten zeker een drijfveer geweest zijn om zich af te zetten tegen de arbeidersbeweging. Hoe dan ook, uit deze lezingen bleek overduidelijk dat we over weinig andere beroepscategorieën zo goed gedocumenteerd zijn. Geldt dit ook voor de Belgische casus? Het zou alvast interessant zijn om de resultaten van de verschillende buitenlandse onderzoeken te kunnen vergelijken met eventueel Belgisch onderzoek.

(Hendrik Defoort)

Cultural Studies and National Socialism

De laatste jaren verschuift het onderzoeksparadigma steeds meer van een louter politieke analyse van het Derde Rijk, naar een studie van de culturele aspecten van het nationaal-socialisme. Zo concentreerde deze sessie zich op de positie van een aantal culturele disciplines in de Nederlanden tijdens de Duitse bezetting: volkskunde, geschiedenis, archeologie, kunst en eugenetica. Steeds meer krijgen onderzoekers oog voor de onmiskenbare invloed van het persoonlijke levensverhaal op gemaakte ideologische keuzes, en grijpen van daaruit naar de prosopografie om het 'grote' verhaal te vertellen. Vanuit deze krachtlijnen vertrok één van de boeiendste sessies op dit (te) groots opgezette congres. Niet alleen boeiend vanwege de behandelde materie, maar ook vanwege het opzét. Voorzitter Frank van Vree opteerde niet voor de klassieke lezingen op een rij gevolgd door een debat, maar liet na een inleiding moderator Richard Johnson de sessie openen met een algemeen commentaar op de ingeleverde bijdragen. Daarbij vatte hij niet alleen het meest essentiële uit de vijf teksten samen voor de talrijke toehoorders, maar stelde elke participant twee duidelijke vragen. Jammer genoeg ging een groot deel van het originele opzét verloren. Enerzijds waren bepaalde nuances voor het publiek, dat uiteraard niet zoals Johnson de teksten vooraf had kunnen inkijken, moeilijk te vatten. Anderzijds hielden de meeste participanten zich niet aan een antwoord op de twee vragen, maar gaven gewoon een lezing. Het maakte de sessie node-

loos zwaar en liet geen ruimte voor debat. Nochtans was er voldoende stof voor een interessante discussie. Van Vree lijnde in zijn inleiding de centrale vraagstelling van de sessie scherp af: bestond er inderdaad van de bovengenoemde disciplines een nationaal-socialistische variant? En zo ja, waar lag dan het verschil? Of is de opdeling tussen bijvoorbeeld wetenschappelijke volkskunde naast nazi-volkskunde in de jaren '40-'45 een door het veld gecreëerde mythe? Barbara Henkes gaf een boeiend antwoord op al die vragen door twee Nederlandse volkskundigen, P.J. Meertens en J. de Vries, tegenover elkaar te plaatsen. De Vries is zowat de verpersoonlijking van de 'foute' volkskunde in Nederland, terwijl de socialistisch gezinde Meertens eerder met anti-nazi gevoelens wordt geassocieerd. Nochtans werkten beiden in de jaren '38-'40 samen, respectievelijk als voorzitter en secretaris van de Volkskundecommissie. Volgens Henkes was er weinig verschil in denkbeelden en opvattingen tussen beide mannen, maar bepaalden andere factoren de verschillende ideologische opstelling. Daarbij legde ze, gesteund door Johnson, sterk de nadruk op de homo-seksualiteit van Meertens⁽¹⁾. Ook bij Martijn Eickhoff kwam seksualiteit om de hoek kijken. Hij gaf een mooie uiteenzetting over de inzet van de archeologie tijdens het nationaal-socialisme en focuste daarbij vooral op Nederlandse archeoloog/collaborateur A. E. Van Giffen. Eickhoff slaagde erin zijn gehoor te boeien met vaak merkwaardige dia's, waaronder één van Van Giffen op een archeologische site geflankeerd door twee Duitse soldaten. Marnix Beyen was de enige die zich aan

het opzet van de voorzitter hield en zich beperkte tot het gevat beantwoorden van de beide vragen. Daaruit bleek dat buiten Robert Van Roosbroeck (lid van de Algemene-SS Vlaanderen) weinig historici, werkzaam in het academisch bedrijf, in de Nederlanden hadden gecollaboreerd. Beyen weet dit vooral aan het feit dat sinds de 19^e eeuw de geschiedschrijving nationaal was (bijvoorbeeld H. Pirenne), maar ook dat de historische discipline weinig theoretisch was aangelegd. Zo beschouwde men ras als een gegeven en niet zozeer als een dynamisch concept. Wessel Krul besprak de kunst, terwijl Ineke Mok aandacht had voor de ontwikkeling van rassen-theorieën in Nederland in de jaren '30-'50. Daarbij vroeg Mok aandacht voor het gegeven dat heel wat van de wetenschappelijke inzichten die tijdens de Tweede Wereldoorlog aandacht kregen, reeds vóór de jaren 1940 in zwang waren. Ze ging in op de eerste eugenetische congressen, de theorie van Steinmetz etc. Van Vree eindigde met een algemene conclusie waarin het belang van het persoonlijke levensverhaal in maatschappelijke keuzes centraal stond. Maar heel wat toehoorders hadden toen reeds, vanwege het vervorderde uur, de zaal verlaten.

(Björn Rzoska)

(1) Voor wie deze bijdrage wil lezen, volstaat het te verwijzen naar het Jaarboek van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) waarin de tekst binnenkort wordt opgenomen.

Nationalism and National Identity in France and the United Kingdom

Dat het ESSHC misschien aan herbronning toe is, werd in deze sessie op een pijnlijke manier geïllustreerd. Misschien zat het vroege aanvangsuur na een avondje Amsterdam er wel voor iets tussen, maar een sessie waarbij twee van de drie sprekers onaangekondigd niet op de afspraak verschenen, roept heel wat vragen op. Voorzitter Emanuel Gutmann zat met de handen in het haar toen ook maar drie toehoorders om halfnegen plaatsnamen in de vergaderzaal. Na nog eens twintig extra minuten wachten, waarbij de voorzitter de vierde binnengedruppelde toehoorder aanklampie in de hoop dat het om één van de twee vermiste sprekers ging, kon de sessie starten. Judith DeGroat kon ongehinderd een vol uur spreken over de 'Commission de la Nationalité' in Frankrijk. Deze instelling werd in 1987 in het kader van de immigratieproblematiek gesticht. Uitgebreid ging ze in op de criteria die de commissie aan het Frans staatsburgerschap koppelde. De spreker plaatste haar lezing in een ruime historische context en had onder meer oog voor de affaire Dreyfus, het Vichyregime, enz. De Franse nationale identiteit voerde ze terug op de Franse revolutie. Voor DeGroat is nationaliteit een politiek gegeven tussen een individu en de overheid. Verder had ze het over gender en ras als elementen in de constructie van een Franse nationale identiteit, denken we maar aan de Marianne die de revolutie én dus ook de Franse nationaliteit symboliseert. Het idee, dat trouwens ook in sommige politieke en wetenschappelij-

ke kringen leeft, dat juist de etniciteit een verklaring biedt voor het feit dat etnische minderheden zich minder 'Frans' voelen, bestreed ze manifest. DeGroat hanteerde een culturele analyse: lag het culturele erfgoed van deze minderheden ook niet buiten Frankrijk? Vanzelfsprekend kon de spreekster ook niet buiten de Algerijnse kwestie en vooral de invloed van de Algerijnse onafhankelijkheid in 1962 op het Franse staatsburgerschap. Ook religie werd in de omstandige analyse betrokken. De stevige uiteenzetting leidde toch nog tot een boeiend debat tussen de vier toehoorders en de participant. Desondanks kan men zich de vraag stellen of men niet beter streeft naar een verregaande integratie van de netwerken etniciteit en nationalisme, de facto behandelen ze vaak dezelfde problematiek.

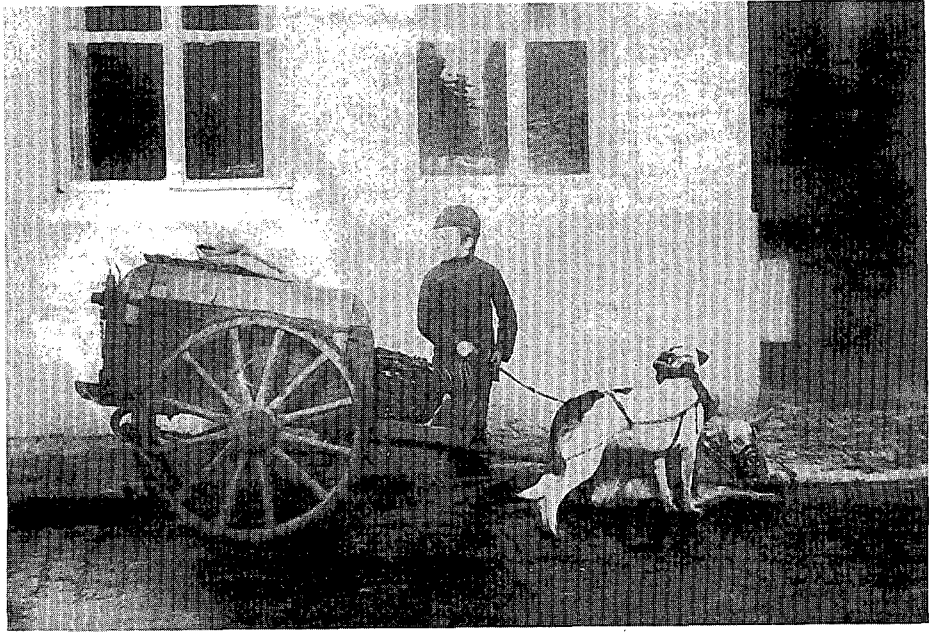
(Björn Rzoska)

The Mexican Working Class in the 19th and 20th Century

Deze sessie begon met een in het Spaans gebrachte, alhoewel in het Engels aangekondigde, bijdrage van Sonia Perez Toledo. Buiten haar veelbelovende titel *The Sons of Work: The Artisans of the Mexico City* kan ik daar, Spaanskundige, weinig over kwijt. De paper van Jeffrey Bortz die erop volgde maakte het opgebrachte geduld echter meer dan goed. Minutieus werd in *The Labor Regime, the Law, and the Transformation of Industrial Work in Mexico, 1910-1927* een relaas gegeven van de evolutie van de wetgeving die de relatie tussen werkgevers en werknemers regelt. Wat de bijdrage zo apart maakte, was het

uitgangspunt van Bortz. Hij legde namelijk een direct verband tussen de overheersende industriese sector van het land, in dit geval de textielsector, de aard van de heersende sociale verhoudingen tussen werkgevers en werknemers en de wetgeving die de relatie tussen beide regelt. In tegenstelling tot ander gelijkaardig onderzoek waar de klemtoon ligt op de politieke en op de machtsverhoudingen, benadert Bortz hetzelfde thema vanuit een juridische en sociale invalshoek. In de oude benaderingswijze is revolutie of verandering dikwijls het gevolg van louter politieke verzuchtingen, in Bortz' aanpak daarentegen wordt ze tot op het niveau van de werkvloer gebracht.

Bortz' uitgangspunt was de liberale grondwet uit de 19e eeuw, waarin arbeid op zich niet aan bod kwam en alle prioriteit werd gegeven aan het privébezit. Wanneer op het einde van de 19e - begin 20e eeuw autoriteit ter discussie wordt gesteld, gebeurt dit ook in de ondernemingen ten aanzien van het privébezit. In de fabrieken en bedrijven heerst een burgeroorlog. In eerste instantie wordt het conflict wettelijk geregeld met een erkenning van de rechten van de werkgever, volledig in overeenstemming met de nog heersende liberale grondwet. Hij bepaalde eenzijdig wie hij aanvaardde en ontsloeg en hoe de arbeid werd geregeld. Arbeiders hadden nog enkel het recht ontslag te nemen. Deze regeling mondde uit in een algemene staking in 1911 die in 1912 resulteerde in een eerste akkoord tussen arbeiders, werkgevers en de overheid. Na een chaotische periode waarin het overleg langzaam gestalte kreeg maar waar wettelijk niet veel veranderde, sloeg de

*Kinderarbeid in Europa: ventertje met hondekar, ca 1880
(verz. F. Van Bost) (Met Licht Geschreven, Amsab, 1994)*

situatie volledig om. De combinatie van artikel 123 van de nieuwe Grondwet (1917) waarbij arbeid niet langer louter liberaal geïnterpreteerd werd en bijgevolg de rechten van privé-eigenaars werden beperkt, en de State Labour Code (1917-1920) zorgde er uiteindelijk voor dat in 1927 in de textielnijverheid een modelcontract tot stand kon komen dat als uitgangspunt diende voor de gehele Mexicaanse industriële relatie. Via een stelsel van 'comision mixta de fabrica' (ondernemingsraden) en andere gemeentelijke en regionale paritaire comités kregen arbeiders via hun organisaties de mogelijkheid de arbeidsorganisatie mee te runnen. Zo werd het voor werkgevers bijna onmogelijk arbeiders te ontslaan zonder de toestemming van de vakbond.

Die regeling bleek in die periode efficiënter voor wat betreft de arbeidsorganisatie, maar had negatieve consequenties voor de productiviteit. Na 1927 trachtten men via afspraken over productiviteitsverhogingen dit euvel te remediëren.

De volgende spreker, Norman Caulfield, maakte in zijn bijdrage *Globalization and Recent Developments in the Mexican Labor Movement* een wel bijzonder negatieve balans op van de effecten van de globalisatie voor de vakbonden én van de rol van het bestaande overleg daarbij. Aan de hand van de huidige situatie na de delocalisatie van de General Motors fabrieken naar Mexico (die reeds in 1960 begon) voor de arbeiders in Mexico en in de USA, constateerde hij een failliet van het sociaal overleg zoals het nu wordt ingevuld. Het overlegstelsel waarbij geïnstitutionaliseerde arbeidersorganisaties ter plaatse over-

leggen leverde tot nu geen enkel resultaat op. De mythe van het overleg dreigt de arbeidersorganisaties te verlammen. Zo kunnen de Mexicaanse vakbonden de onvermijdelijk geworden nieuwe delocalisatie naar andere, nog goedkopere landen niet verhinderen. Bovendien werken zij, door vast te houden aan het overleg zoals het nu is opgevat, nieuwe veelbelovende plaatselijke basisinitiatieven tegen.

Aansluitend bij Bortz' analyse stelde Caulfield dat de efficiëntie opnieuw zoek is en een nieuw evenwicht zich opdringt. (Bart De Wilde)

The Old World and the New: Child Labor in Europe and the United States, 1880-1940

Onderwerpen in verband met kinderen of jongeren zijn bijzonder in, zo blijkt. Kaderend in een groter geheel, met name de generatiethematiek, dienen ze zich aan als een onderwerp voor de toekomst. Vandaar ook dat een sessie over kinderarbeid, een deelonderwerp waarover volgens sommigen reeds alles is gezegd, zich toch mocht verheugen in vernieuwde aandacht. Die aandacht heeft dan ook alles te maken met recent ontwikkelde nieuwe visies op het fenomeen. De titel van deze sessie hield gewild of ongewild dan ook meer in dan een louter geografische tegenstelling tussen de oude en de nieuwe wereld, zijnde Europa en de USA en confronteerde ook de twee visies op kinderarbeid.

De Noorse professor Ellen Schrupf vertegenwoordigde het oude continent

maar fungeerde als representant van de recent door Zelizer ontwikkelde visie op kinderarbeid. In haar bijdrage *Child Labour - Duty or Privilege? Two Norwegian Industrial Societies, 1850-1910* bracht ze de resultaten van jarenlang gedetailleerd onderzoek naar kinderarbeid in twee Noorse bedrijven, te weten een houtzagerij en een porseleinfabriek. Zoals de woorden 'plicht of privilege' in de titel suggereerden, benaderde zij het onderwerp met heel veel nuance. Haar synthese, gebaseerd op haar spijtig genoeg enkel in het Noors verschenen publicatie, bevatte tal van bijzonder interessante stellingen over onder meer het begrip leeftijd, de precieze inhoud van het werk dat kinderen verrichten, de afkomst van de kindarbeiders enz. Het resultaat was een uitdagende lezing die mijns inziens meer aandacht verdiende dan de achteraf gemaakte vrijblijvende opmerking over het gevaar van romantisering van de kinderarbeid.

De Nieuwe Wereld was vertegenwoordigd door de Amerikaanse professoren S. J. Kleinberg en Brian Gratton die in hun bijdragen de eerder traditionele visie aanhielden. Vanuit een hoofdzakelijk sociaal-economische benadering van het fenomeen benadrukten zij voornamelijk het miserabilisme.

S. J. Kleinberg onderzocht in drie verschillende steden de aantallen en de afkomst van de kindarbeiders. Ze focuste in *Children, Work and Locale: Pittsburgh, Fall River and Baltimore, 1880-1920* daarbij op de verschillen tussen de sectoren, de stad en het platteland en besteedde nogal wat aandacht aan het aandeel van kinderen van weduwen in het geheel van het aantal kindarbeiders.

Brian Gratton legde de klemtoon dan weer bij de houding van Europese migranten ten aanzien van hun kinderen en van kinderarbeid:

In *How Brutal They Are: European Immigrants and Child Labor in the United States, 1880-1940*, een bijdrage gebaseerd op onderzoek dat hij uitvoerde samen met Jon Moen, werd vertrokken van de vaststelling dat het aandeel van migrantenkinderen onder de kindarbeiders in Amerika procentueel veel hoger lag, om aan te tonen dat Europeanen anders aankeken tegen kinderarbeid.

(Bart De Wilde)

K
R
O
N
I
E
K

Colloquium 'The Past and Future of International Trade Unionism', Gent, 18 en 19 mei 2000

Paule Verbruggen, Amsab

Op 19 en 20 mei organiseerden Amsab, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) en de Universiteit Gent in opdracht van de International Association of Labour History Institutions (IALHI) en met de steun van de Diensten van de Eerste Minister - Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden, een internationaal colloquium over 'The Past and the Future of International Trade Unionism'. Het colloquium was opgedeeld in vier grote the-